

INGEZONDEN BRIEVEN

In chronologische volgorde 2001 t/m 2020:

Arme Vincent?, 20/2/2011: blz. 12
 Napoleon, de Grote Kerk en de nachtmis, najaar 2011: blz. 11
 Vitruvius en het Kasteel van Breda, 13/4/2012: blz. 8
 Slagboom Amphia Ziekenhuis, Breda, 31/5/2015: blz. 6
 Arme Vincent, 6/8/2015: blz. 8
 Vincent, Vincent, Vincent, 26/8/2015: blz. 7
 Fort Europa, 28/8/2015: blz. 7
 Dijkhoff, 29/8/2015: blz. 6
 Personenalarm, 14/10/2016: blz. 5
 Op drift, 10/1/2017: blz. 5
 Baronielaan, 20/1/2017: blz. 4
 Verzekeringen, 12/3/2018: blz. 4
 Oorlogsmaanden Venlo 1944/1945, 9/1/2020: blz. 4
 Evacuatieadministratie, 13/1/2020: blz. 3
 Evacuatie Breda en Venlo, maart 2020: blz. 2
 Leerachterstand, 2/5/2020: blz. 1
 Een precieze Van Gogh, 1/8/2020: blz. 1

Volgorde: van 2020 tot 2011:

De Stem, 1/8/2020:

Een precieze Van Gogh!

In dagblad De Stem van 29 juli staat een interessant artikel over het laatste schilderij dat Van Gogh gemaakt heeft: “de plaats waar hij dat precies deed” is op een ansichtkaart uit die tijd (1890) te zien. “De verdikking, de heuvelrand, andere bomen. Alles klopte!” Als je de uitvergroete ansichtkaart op het schilderij legt, zie je dat “de boomwortels samenvloeien.” Het is fotografisch precies, maar dat is eigenlijk precies wat Van Gogh volgens zijn eigen zeggen niet wilde: “Het zij ver van mij te zeggen dat ik het kán, maar enfin, ik streef ernaar (...). Dus probeer ik het niet te bereiken door fotografische gelijkenis, maar (...) door als middel om het karakter uit te drukken en te exalteren onze moderne kennis van de kleur, en ons modern kleurgevoel te gebruiken.” (Jan Hulsker: ‘Dagboek’ van Van Gogh, 1970, blz. 152) Zijn prachtige schilderij Kerk van Auvers-sur-Oise, ook uit 1890, is daar een goed voorbeeld van. Je moet veel fantasie hebben om in het afgebeelde die kerk te herkennen. In zijn tijd werd Vincents fantasie niet gewaardeerd. Men had meer waardering voor precies werkende, realistische schilders van de Haagse School zoals Mesdag. Vincent kon dat dus blijkbaar ook. Veel van zijn schilderijen bevatten ‘dubbele bodems’. Zou dat de, tot nu toe niet geziene, ‘dubbele bodem’ van zijn laatste schilderij zijn?

De Stem, 2/5/2020:

Leerachterstand?

Door de coronacrisis hebben leerlingen van basis- en voortgezet onderwijs nu een maand niet naar school kunnen gaan. Zoiets overkwam ook mij (*1936) in de Tweede Wereldoorlog ('40/'45): we mochten in Venlo van september t/m december 1944 niet naar school, omdat de bevrijders vanaf de andere kant van de Maas (Blerick) alsmäär granaten naar de overkant schoten, o.a. door ons dak; van januari t/m juni 1945 waren

wij geëvacueerd naar Friesland (Suawoude): ik was ingekwartierd bij dominee Pel. Als zijn zoon, mijn leeftijdgenoot Jan, 's morgens naar school ging, vertrok ik naar de boerderij van zijn buurman en maakte daar alles mee wat er op een boerderij te beleven valt: koeien die moesten kalveren enz. Na schooltijd gingen Jan en ik doen wat ze in Friesland doen: polsstokspringen en kievitseieren zoeken. Een heerlijke tijd: geen bombardementen, geen hongersnood, geen school! Een jaar niet naar school: ik heb het nooit als een gemis ervaren. In september mochten we allemaal een klas overslaan. Probleem opgelost!

Maart 2020, Brieven van Paulus **Evacuatie van Breda en Venlo, 1940/1945**

Zeer geachte Redactie [van "Brieven van Paulus" het tijdschrift van de heemkundekring Paulus van Daesdonck, Ulvcenhout],

De artikelen over 'Ginnekeense oorlogsslachtoffertjes' en 'de Vlucht van 12 mei 1940' in uw keurig verzorgde en interessante 'Brief van Paulus' van deze maand riepen bij mij oude herinneringen op:

Vanuit ons huis tegenover de kerk van Wernhout heb ik 12 mei 1940 de stoet vluchtelingen uit Breda voorbij zien komen: van mijn moeder mocht ik hun water geven. Ik wist toen nog niet dat ik in januari 1945 zelf ook uit het toen nog niet bevrijde Venlo geëvacueerd zou worden.

Ieder jaar wordt in het Bredase Valkenberg De Vlucht herdacht, de evacuatie waarmee voor Breda de Tweede Wereldoorlog begon; voor veel inwoners van Venlo zou die oorlog daarmee eindigen. Beide steden weten dat niet van elkaar. Dat de vlucht uit Breda het begin was van een 'tsunami' is velen ook niet bekend: de 'sneeuwbal' die in Breda begon te rollen (50.000 vluchtelingen), was aan de Belgisch-Franse grens al aangegroeid tot twee miljoen; alles bij elkaar zouden het er in Frankrijk 8,2 miljoen worden! Over die evacuaties staan op mijn website (<http://www.wimspapens.nl/>) twee teksten: mijn artikel De Vlucht en het oorlogsdagboek van mijn vader (september '44/juni '45). Spannend en aangrijpend!

Aangrijpend, want mijn jongste zusje Ireentje overleefde het niet:

Mijn moeder zat 6 februari 1945 in een erbarmelijke situatie: man in het ziekenhuis in Leeuwarden, twee kleine meisjes (*1941 en *1944) onder haar hoede op een koude zolder in Suawoude (bij Leeuwarden), bar winterweer. De overige zes kinderen waren verspreid over het dorp. Ik kan haar niet meer vragen of ze bijvoorbeeld toch een petroleumkacheltje had: ze vertelde mij ooit dat ze in die verschrikkelijke nacht nog had geprobeerd een beetje melk in een kroes warm te maken boven de vlam van een kaars. Om vier uur in de morgen is mijn zusje Ireentje gestorven. Is er een dokter bij geweest? Onmogelijk in die omstandigheden, denk ik. Wat is er als doodsoorzaak genoteerd? Oorlogsellende? Op de dag van de begrafenis heb ik (*1936) haar nog op mijn knieën genomen en het wiegeliedje gezongen waarmee ik altijd succes had: "Suja, suja, kindje." Wernhout, Breda waren in oktober al bevrijd! Venlo was nog steeds bezet: de bevrijders zaten aan de overkant van de Maas! Dat stemt mij nog altijd een beetje

bitter! Voor ons duurde de oorlog meer dan een half jaar langer. De acht maanden oude Ireentje heeft dat niet overleefd!

Na de oorlog is zij herbegraven op het kerkhof van Wernhout.

Wim Spapens, Ulvenhout

Vanuit Wernhout (heemkundekring Den Doren Boom) en Venlo (internetwebsite Floddergatsblog) kreeg ik verzoeken om informatie over het grafje van mijn zusje Irene in Wernhout en onze evacuatie vanuit Venlo. In beide gevallen heb ik bovenstaande informatie gestuurd. In Wernhout werd die informatie opgenomen in het heemkundeblad; bovendien zorgde Den Doren Boom voor een officiële bloemlegging op het grafje: zie hieronder. In Venlo werd uitgebreid aandacht besteed aan het oorlogsdagboek van mijn vader.

WAT DOET DE GEMEENTE ZUNDERT OP 4 MEI

De gemeente Zundert herdenkt al jaren ook de burgerslachtoffers die omgekomen zijn in of kort na de Tweede Wereldoorlog in de gemeente Zundert. Op elke begraafplaats in de kernen zijn herdenkingsmonumenten opgericht waarop de namen staan vermeld van deze burgerslachtoffers. Bij al deze (herdenkings) monumenten worden bloemen en kransen gelegd. Op verschillende plaatsen in de gemeente wordt de Taptoe gespeeld. Speciale aandacht is er voor de kindergrafjes bij De Willaert en de begraafplaats in Wernhout.

Bloemen bij kindergrafje begraafplaats De Willaert

Tijdens de Vlucht uit Breda op 12 mei 1940 worden 50.000 mensen uit Breda geëvacueerd. Een grote groep gaat via Rijsbergen en Zundert naar Wuustwezel. Zij kwamen terecht in een vuurgevecht tussen Fransen en Duitsers. Daarbij kwamen 40 mensen om het leven waaronder de kinderen Gé en Pim Groeneveld en Mickey Holleboom. Vader Groeneveld heeft ervoor gezorgd dat de drie kinderen op de begraafplaats achter de Willaert werden begraven. Sinds enkele jaren zijn ze opgenomen in de herdenking van de oorlogsslachtoffers in Zundert.

Bloemen bij kindergrafje Ireentje Spapens, begraafplaats Wernhout

Dit jaar worden ook éénmalig bloemen gelegd bij dit grafje. Het verhaal over Ireentje Spapens is door de Stichting Hooghe Heerlijkheit Wernhout onder de aandacht gebracht bij de gemeente Zundert. De familie Spapens woonden sinds 1924 in Wernhout, waar hun vader douane-beambte was. Vanwege de opleiding van de oudste zoon verhuisde de familie tijdens de oorlog naar Venlo. Venlo was in het najaar van 1944 nog niet bevrijd en de Duitsers voerden daar een schrikbewind. De situatie was slecht en vaak verzuchtte het gezin: "Waren we maar in Wernhout gebleven!". Op 19 januari 1945, hartje winter, wordt het gezin door de Duitsers geëvacueerd en komt na een incidentrijke treinreis in Leeuwarden aan. Dochtertje Irene overlijdt en wordt begraven in Suawoude. Haar ouders hebben haar later overgebracht naar Wernhout en herbegraven bij haar broertje Loekie die, maar 1 maand oud, sinds 1938 in Wernhout begraven lag.

13 januari 2020, Venlose internetsite Floddergats

Evacuatie

"Is er misschien een administratie bijgehouden?" [van de evacuatie] wordt hierboven gevraagd. Jazeker: ik heb zelf een getypte lijst met namen en adressen van Venlonaren, die net zoals mijn ouders met hun kinderen in Suawoude terecht kwamen, Daar staan ook de namen en adressen op van de gezinnen in Suawoude die evacués onderdak hebben geboden. Die lijst moet dus gemaakt zijn door de Friese organisatie (in Leeuwarden?) die dat onderdak regelde. Dominee Pel in Suawoude wist dus dat ik

(*1936) en mijn oudste zus (*1935) bij hem zouden komen. Het was goed geregeld! (wspapens@ casema.nl)

9 januari 2020: De Venlose internetsite **Floddergatsblog** wijdde begin 2020 een serie reportages aan **de oorlogsmaanden 1944/1945**; iemand meldde dat hij toen in de Waldeck-Pyrmontstraat 7 woonde. Ik reageerde als volgt:

Waldeck-Pyrmontstraat 7! Wij woonden op nummer 4 en kwamen in Suawoude terecht: geen merkbare oorlog, geen honger, geen school: wij, katholieke kinderen. hoefden niet/mochten misschien niet naar het protestantse dorpsschooltje. Ik heb het hele derde schooljaar gemist. Heb genoten van het boerenleven: helpen als een koe moest kalveren en dergelijke. Voor mijn ouders was het een verschrikking: mijn jongste zusje Irene (1/6/44) overleefde de ellende niet.

Graag contact wspapens@casema.nl

De toenmalige bewoner van nummer 7 reageerde niet; wel kreeg ik een bericht van de buurkinderen van nummer 6: hun vader en de mijne hadden een groot gat gemaakt in onze gezamenlijke keldermuur, zodat we bij bombardementen een extra nooduitgang hadden.

De Stem, 22/3/2018:

Verzekeringen

In BN/De Stem van 28 februari jl. stond een alarmerend artikel: schade vaak bewust te laag getaxeerd, met name door “Grote schade-expertisebureaus als (...) Dekra.” Als dat waar is, dan staan volgens mij onze verzekeringen ‘op losse schroeven’.

Door een ongelukkige val van ondergetekende was onze douchecabine beschadigd en de offerte voor herstel (€ 1664,00) was volgens onze assuradeur aan de hoge kant. Wij kregen te horen dat een expert van DEKRA een en ander zou komen bekijken. Dat gaf ons, gezien het bovenstaande, natuurlijk geen goed gevoel.

De DEKRA-expert kwam, zag en oordeelde: de offerte was correct. De rekening werd geaccepteerd en ons vertrouwen in verzekeringen hersteld.

De Stem, 20/1/2017:

Baronielaan

BN/De Stem berichtte al een paar keer dat de Baronielaan in Breda op de schop gaat: het huidige asfalt in de laan zal vervangen worden door klinkers. Bewoners van de Ulvenhoutselaan waren in de jaren tachtig van de vorige eeuw blij toen de voor lawaai zorgende klinkers in hun laan vervangen werden door geluidsarm asfalt.

Daarom dit advies aan de bewoners van de Baronielaan: ga eens met de auto naar Ulvenhout, waar veel klinkerbestrating te vinden is en rij over de Annevillelaan en terug: dan hoor je, zie je en voel je wat zo’n ‘landelijke’ klinkerlaan betekent: lawaai, verzakkingen, je wordt door elkaar geschud.

Rij dan via de Ulvenhoutselaan terug naar de Baronielaan en geniet na het verlaten van Ulvenhout van de stilte, het ontbreken van verzakkingen en van uw rug, die niet alsmaar schokken hoeft op te vangen.

U bent gewaarschuwd! De computeranimatie in BN/De Stem van 19 januari geeft een te mooi beeld van uw toekomst.

Wim Spapens

Ulvenhout

(voormalig bewoner van de Ulvenhoutselaan in Breda)

De Stem, 10/1/2017: niet geplaatst:

Op drift

Interessante bijlage over De Vlucht, mei 1940, in De Stem van vandaag! Vanuit ons huis tegenover de kerk van Wernhout heb ik 12 mei 1940 de stoet vluchtenden voorbij zien komen; ik wist toen nog niet dat ik in januari 1945 zelf ook (uit Venlo) geëvacueerd zou worden. Ieder jaar wordt in het Bredase Valkenberg de Vlucht herdacht, de evacuatie waarmee voor Breda de Tweede Wereldoorlog begon; voor veel inwoners van Venlo zou die oorlog daarmee eindigen. Beide steden weten dat niet van elkaar. Dat de vlucht uit Breda het begin was van een 'tsunami' is velen ook niet bekend: de 'sneeuwbal' die in Breda begon te rollen (50.000 vluchtelingen), was aan de Belgisch-Franse grens al aangegroeid tot twee miljoen; alles bij elkaar zouden het er in Frankrijk 8,2 miljoen worden! Over die evacuaties staan op mijn website (<http://www.wimspapens.nl/>) twee teksten: mijn artikel De Vlucht en het oorlogsdagboek van mijn vader (september '44/juni '45). Spannend en aangrijpend!

Careynmagazine, 16 oktober 2016:

Personenalarmering

In het huis aan huis bezorgde Careynmagazine van september stond een artikel over een personenalarmering. Dat leek mij wel wat: ik vulde het aanmeldingsformulier in, stuurde het niet op en berichtte Careyn dat ik er voorlopig van afzag...

Enkele dagen later was ik alleen thuis: mijn vrouw zat met vriendinnen een weekje in Marbella. In de slaapkamer viel ik door eigen onhandigheid achterover: au! Een pijnscheut in de rechterheup! De telefoon stond halverwege de woonkamer, dertien stappen van mij vandaan, op de oplader. Met mijn linkervoet duwde ik me ruggelings in die richting en slaagde erin met het snoer het apparaat naar me toe te trekken. Ik ken de nummers van de burens vanbuiten: na twee vergeefse pogingen werd er gelukkig opgenomen. Binnen een half uur lag ik in het ziekenhuis: heupfractuur. Ik belde mijn vrouw en zei dat ze lekker in Spanje moest blijven.

De volgende dag werd ik geopereerd. De operatiezaal leek op een moderne bedrijfshal: vijf, zes verschillende apparaten/machines vulden de ruimte. Ik werd op mijn ziekenhuisbed naar een apparaat in een hoek gereden. De chirurg, getooid met een zachtgroene 'bivakmuts', die het gezicht vrijliet en haar goed stond, stelde zich aan mij voor en zette met een viltstift een kruis op de heup. Zoals de gezagvoerder van een vliegtuig werkte zij een checklist af om te controleren of alle benodigdheden aanwezig waren. Dat gebeurde tien jaar geleden bij mijn andere heup niet; de chirurg boorde toen vier gaten dwars door mijn dijbeen, maar gebruikte volgens de röntgenfoto slechts drie schroeven: hadden ze er niet voldoende in huis? Het kan erger: toen een kennis eenzelfde operatie moest ondergaan, bleken er helemaal geen schroeven te zijn: die moesten in allerijl in een ander ziekenhuis geleend worden. Van je fouten moet je leren: vandaar die checklist, denk ik! Mijn bed was hoger dan de werkplek: medewerkers telden een, twee, drie en via een gladde plank (soort glijbaan) belandde ik (roetsj!) op de plaats van bestemming. Mijn rechterarm werd in een goot gelegd en de vingers voorzien

van toeters en bellen. Ik lag op mijn linker heup zodat ik helaas niet kon zien wat er achter mijn rug allemaal gebeurde: ik kon wel horen hoe met forse hamerslagen (mep, mep, mep!) een pin in mijn dijbeen werd geslagen; en ik voelde ook hoe de wond met scherpe nietjes (prik, prik, prik) werd gehecht. Hoe ik weer op mijn bed ben gekomen, is me ontgaan. Ik werd langs de andere apparaten de wonderlijke ‘bedrijfshal’ uitgereden en ergens apart gezet: de chirurge met de mooie hoofdtooi kwam nog even afscheid nemen.

De engelen van de afdeling (verpleegsters/verplegers) waren vol zorg en toewijding, zodat ik na een paar dagen weer naar huis mocht. Bedankt!

Het eerste wat ik deed toen ik thuis kwam, was het personenalarm van Careyn bestellen!

(Een clubgenoot, ex-anesthesist, vertelde me dat ik een en ander onder invloed van anesthesie had gedroomd en dat het om een gewone operatiezaal ging...)

De Stem, 31 mei 2015:

Slagboom

‘Slagboom’ voor de eerste hulp, dat was de kop van een artikel in De Stem van donderdag. Zat de journalist daags tevoren bij de SEH, spoedeisende hulp in Amphia, toen hij zijn artikel schreef? Ik zat daar toen ook. Met mijn vrouw, 75 jaar, die door de huisarts, na overleg met een specialist, met spoed naar die SEH gestuurd was vanwege heftige buikpijn. Toen wij daar arriveerden om 5 uur zat de wachtkamer vol. Eén spoedgeval zat er al vanaf 12 uur met geweldige pijn in zijn been. Een vrouw, die sinds 3 uur wachtte, viel flauw en werd op een bed afgevoerd: dus nu echt een spoedgeval! Mijn vrouw, die crepeerde van de pijn, werd na drie uur wachten, opgehaald. Om half elf kregen wij na een paar onderzoeken en als maar wachten te horen dat er nog niet voldoende duidelijkheid was en of mevrouw de volgende morgen voor vervolgonderzoek (echo, CT-scan) om negen uur nuchter terug wilde komen. Na een angstige nacht, waarin ik om vier uur overwoeg heb 112 te bellen, waren wij om negen uur weer bij de SEH: na herhaling van zetten van de vorige dag, uren wachten en veel pijn werd dan eindelijk om vier uur ’s middags de CT-scan gemaakt, waarvoor wij om negen uur gekomen waren: diagnose: darmperforatie! Diezelfde avond werd mijn vrouw om half elf geopereerd. Als de SEH alleen echte spoedgevallen zou behandelen had mijn vrouw niet zoveel gevaar gelopen: dit had helemaal verkeerd af kunnen lopen. Snel die ‘slagboom’ plaatsen!

De Stem, 29 augustus 2015:

Dijkhoff

“Dijkhoff moet zijn rug rechten en zich hard maken om de vluchtelingenstroom te stoppen,” schrijft Max Molenaars. (De Stem, 29 aug.) Dijkhoff heeft echter geen schijn van kans! De miljoenen kanslozen, op weg naar ons continent van melk en honing, zijn op den duur niet tegen te houden! De ‘ontelbaren’ uit het gelijknamige boek (2006) van Elvis Peeters vluchten voor oorlog en armoede en laten zich zelfs niet weerhouden door beschamende taferelen aan de grens van Macedonië. Volgens Serge Daniel (Les Routes clandestines, 2008) zullen in 2020 zo’n zestig miljoen Afrikanen proberen naar Europa te emigreren. Houellebecq (De Onderwerping, 2014) voorspelt dat wij te maken krijgen met grote veranderingen. Zijn roman geeft daar een voorproefje van: in Frankrijk, waar de moslimpartij over een aantal jaren heel groot zal zijn, worden de presidentsverkiezingen gewonnen door een populaire moslim-kandidaat.

Langzamerhand volgen maatschappelijke ingrepen, bijvoorbeeld: vrouwen mogen niet meer buitenshuis werken, moeten zich bezighouden met de uit de hand gelopen opvoeding van de kinderen. Werkloosheidsprobleem opgelost! Werkloze mannen nemen hun plaatsen in! Toekomstperspectief? Ons Belle Époque/Mooie tijd is voorbij! Dijkhoff kan deze tsunami niet keren!

De Stem, 28/8/2015:

Fort Europa

Scheuren in Fort Europa (DeStem 27 augustus)! Het wordt belaagd door honderdduizenden mensen, beschreven in het boek De Ontelbaren (Elvis Peeters, 2006). Zij vluchten voor oorlog en armoede. In 2020 zullen zo'n zestig miljoen Afrikanen proberen naar Europa te emigreren volgens Serge Daniel (Les Routes clandestines, 2008). Jean Raspail heeft dat in 1973 al voorspeld in zijn beangstigende Le Camp des Saints: miljarden kanslozen zullen naar het continent van melk en honing van de slechts 500 miljoen Europeanen komen; die kunnen hen niet tegenhouden: beschamende taferelen doen zich voor, zoals aan de grens van Macedonië. In De Onderwerping (Houellebecq, 2014) zijn we al weer verder in de geschiedenis: in Frankrijk, waar de moslimpartij dan heel groot is, worden de presidentsverkiezingen gewonnen door een populaire moslim-kandidaat. Langzamerhand volgen maatschappelijke veranderingen, bijvoorbeeld: vrouwen mogen niet meer buitenshuis werken, moeten zich bezighouden met de uit de hand gelopen opvoeding van de kinderen. Werkloosheidsprobleem opgelost! Werkloze mannen nemen hun plaatsen in! Toekomstperspectief? Wie wind zaait, zal storm oogsten! In Azië, Afrika enz. hebben wij er een rommeltje van gemaakt: wij vertrouwden op "de God van de roef." (Du Perron: Het land van herkomst, 1935). Geef die vluchtelingen eens ongelijk!

De Stem, 26 augustus 2015 , niet geplaatst:

Vincent, Vincent en Vincent

Vincent, Vincent en Vincent, opa, oom en kunstenaar: talrijke plekken in Princenhage verwijzen naar hen (De Stem, 26 augustus). In het artikel vergeet men echter één van de zesentwintig 'raampjes van pastoor Bouman' in de Martinuskerk te vermelden. Op één van die raampjes, gemaakt door glazenier G. Huntjes in het glasatelier van de gebroeders Cor en Jo Wuisman in Breda, staat Vincent afgebeeld. Op verzoek van de pastoor. Vincent had 30 december 1876 een avonddienst in zijn kerk bijgewoond, voorafgaand aan een bezoek aan oom Cent in de fraaie villa Mertersem. Vincent, zo vertelt Rinie Maas in zijn Stadshelden (2008, blz. 105), was onder de indruk van wat hij "in den Roomschen kerk" zag: "Het was een mooi gezicht, al die boeren en boerinnen met hun zwarte kleren en witte mutsen, en de kerk zag er zo vriendelijk uit bij het avondlicht."

De Stem, 6 augustus 2015 :

Arme Vincent?

“Deze arme peinturist”, zegt Victor Rietveld (BN/DeStem van donderdag). Dat viel eerlijk gezegd wel mee! De Van Goghs behoorden niet tot de 10% door Piketty genoemde personen die omstreeks 1900 90% van het kapitaal bezaten, maar toch! Vincent was een ‘rijkeluiszoon’: moeder Van Gogh had een dienstbode, twee koks, een tuinman en een gouvernante; vader Van Gogh dacht voor hem aan een eigen kunsthandel; vanuit Nuenen nam hij, geïnteresseerd door het verband tussen klank en kleur, pianolessen in Eindhoven; oom Jan was viceadmiraal; oom Cent had een kunsthandel, een appartement in Parijs, villa Meertensheim in Princenhage; de familie hielp hem altijd. Als lokkertje om naar Arles te komen, schreef hij Gauguin, dat de maandelijkse 150 gulden van Theo voldoende waren voor levensonderhoud, schildermateriaal en één keer in de twee weken bordeelbezoek. De door hem geportretteerde postbode Roulin verdiende 135 francs per maand en moest daarvan een gezin van vijf personen onderhouden... In Arles had hij het ‘Gele Huis’ gehuurd voor 180 francs per jaar. In de psychiatrische inrichting van Saint-Rémy vond hij, door zestig in plaats van vijfenveertig francs per maand te betalen, voor onbepaalde tijd onderdak. Arme Vincent? Akkoord, hij had beter verdiend!

NRC, 13/4/2012: niet geplaatst:

Het Kasteel van Breda en Vitruvius (ca. 85-20 v.Chr.),

“de invloedrijkste architect van de westerse architectuur aller tijden”¹

Het artikel van Bernard Hulsman in de NRC van 13 april 2012, gewijd aan Le Corbusier, inspireerde mij tot het schrijven van onderstaande tekst. Hulsman legt een link tussen Le Corbusier en Vitruvius: beiden lieten een groot, geschreven oeuvre achter. Le Corbusier gaf zelfs als beroep op: letterkundige! Ik citeer: “Wie een beroemd architect wil worden, moet boeken maken. De beroemdste architect uit de klassieke oudheid, Vitruvius, is zelfs alleen door zijn boeken bekend geworden.”

Wie aandachtig het standaardwerk van G. van Wezel² over het Kasteel van Breda/het gebouw van de KMA heeft gelezen, weet dat bij het bouwen daarvan ideeën van Vitruvius verwerkt zijn.

Vitruvius, die als ‘artillerie-officier’ gediend heeft in het leger van Julius Caesar en diens ‘bellum gallicum’ als ballista-specialist heeft meegemaakt, is vooral bekend gebleven als schrijver van *De Architectura/Over de Architectuur*, waarin hij alle aspecten van de bouwkunst behandelt. Zijn enige bouwwerk is naar zijn zeggen de tempel Fanum Fortunae³ in het tegenwoordige Fano geweest: resten van dat gebouw moet men misschien onder de huidige kathedraal zoeken. Hij hechtte veel waarde aan de theorieën van presocratische natuurfilosofen zoals Empedokles van Agrigento (±490-430)⁴, die zei dat water, lucht, aarde en vuur de basiselementen van alles zijn. Hij paste dat toe op bouwmaterialen zoals steen en hout. Zo onderscheidde hij in *Liber/Verhandeling II* stenen die veel lucht bevatten waardoor ze zachter zijn en stenen met een hoog gehalte aan water, die volgens hem soepeler zijn; meer aarde maakt ze hard en door

¹ Bernard Hulsman in de NRC van 13 april 2012, katern *Boeken*, blz. 7

² G.W.C. van Wezel, *Het paleis van Hendrik III graaf van Nassau te Breda*, 1999

³ Lat. fanum = heiligdom; profaan = vóór, niet in het eigenlijke heiligdom: ongewijd, werelds

⁴ Zie: A.A. Peters, ‘Vitruvius en de elementenleer’ in *Hermeneus*, 1970, nummer 4, blz. 259-265

blootstelling aan vuur worden ze breekbaar. Ook de kwaliteit van hout wordt door de genoemde elementen bepaald: het hout van de lariks bijvoorbeeld bevat veel vocht en zou daardoor vuurbestendig zijn. Tijdens de renaissance (zestiende eeuw), het classicisme (zeventiende eeuw) maar ook toen Napoleon van Parijs het 'Rome van zijn tijd' wilde maken (neoclassicisme), speelde het gedachtegoed van Vitruvius en zijn navolgers Alberti, Serlio, Palladio een belangrijke rol.

Na in 1416 in een klooster in Sankt Gallen herontdekt te zijn, is de tekst van Vitruvius door navolgers als L. Alberti (1404-1472) en S. Serlio (1475-1554) uitgebreid met de toenmalige kennis van het perspectief. Vitruvius' *De Architectura libri decem/Tien verhandelingen*⁵ over Architectuur werd door Alberti aangepast in *De Re Aedificatoria/Over de Bouwkunst*, postuum uitgegeven in 1486. Serlio's *I sette libri dell'Architettura/De zeven verhandelingen over Architectuur* (1537), "che, per la maggior parte concordano con la dottrina di Vitruvio"/"grotendeels overeenstemmend met de doctrine van Vitruvius", werden al in het Nederlands uitgegeven in 1539. De eerste Franse editie van Vitruvius' werk, *L'Architecture ou l'art de bâtir mis du latin en français par Jean Martin* verscheen in 1546 in Lyon. Bramante (1444-1514) paste een en ander voor het eerst toe in zijn ontwerptekeningen voor de Sint-Pieter (1506-1626) in Rome. Zijn Tempietto/Tempeltje (1503) in Rome met zestien Dorische zuilen "wordt gezien als het volmaakte hoge-renaissancbouwwerk."⁶ Hans Vredeman de Vries (1526-1606) die, na de val van Antwerpen in 1585, naar de Noordelijke Nederlanden vluchtte, maakte kennis met de klassieke architectuur door *De Architectura* van Vitruvius te kopiëren. Hij schreef een inspirerend modellenboek, *Scenographiae, sive perspectivae/Ruimtelijke samenhang, of perspectief* (1604), dat hem beroemd maakte in de kringen van architecten en beeldhouwers. Dankzij de boekdrukkunst werden de ideeën over het toepassen van klassieke zuilen of pilasters snel over de Nederlanden verspreid.

In de zestiende eeuw zijn veel middeleeuwse verdedigingskastelen met smalle verticale schietgaten naar het voorbeeld van de paleizen in Italië, die toen als model golden, vervangen door lusthoven met brede façades, hoge ramen en veel decoratieve elementen. Frankrijk, dat tijdens zijn oorlogen in Italië (1494-1559) diep onder de indruk was geraakt van het luxe hofleven aldaar, liep voorop met zijn 'kastelen aan de Loire': Blois, Chambord, Chenonceau. Die kastelen doen misschien niet onmiddellijk denken aan de oudheid of de wedergeboorte/renaissance daarvan, maar men moet bedenken dat afmetingen, proporties, symmetrie afgekeken waren van paleizen in Italië, die op hun beurt gebouwd waren volgens de richtlijnen van Vitruvius.

De hierboven genoemde Serlio werd door de Franse koning François I (1494-1547) in 1541 in dienst genomen als architect om het kasteel van Fontainebleau aan te passen aan de renaissance van de oudheid. Zijn 'portique de Serlio' op de ovaalvormige binnenplaats wordt beschouwd als het allereerste Franse bouwwerk waar de regels van de oudheid, vastgelegd in de geschriften van Vitruvius, in al hun strengheid zijn toegepast.⁷

Niet alleen in Italië en Frankrijk maar ook daarbuiten werden de regels van de bouwtheoreticus uit de oudheid gerespecteerd. Ik noem enkele voorbeelden om dat te

⁵ Ton Peters, *Vitruvius/Handboek bouwkunde*, 1997: gemiddeld 29 bladzijden per 'liber'/verhandeling

⁶ J. Gympel, *Geschiedenis van de architectuur van de oudheid tot heden*, 1996, blz. 46

⁷ D. Basdevant, *L'architecture française des origines à nos jours*, 1971, blz. 153: "C'était la première fois qu'un édifice français (...) s'inspirait directement de l'art gréco-romain. Son exemple fut décisif."

verduidelijken: het El Escorial-paleis (1584) van Philips II bij Madrid is gebouwd volgens de normen van Vitruvius.⁸ De voorgevel van het stadhuis van Antwerpen (1565) toont invloeden van Serlio⁹. En zelfs in de Verenigde Staten vindt men de invloed van Vitruvius terug in de villa (1809) van Thomas Jefferson (1743-1826) in Monticello (Virginia): het gaat hier om een interpretatie van de beschrijving, gegeven door Vitruvius, van de villa van zijn tijdgenoot Plinius. Thomas Jefferson had als ambassadeur in Europa kennis gemaakt met door Palladio ontworpen gebouwen. De voorgevel van zijn villa is ontleend aan de *I Quattro Libri dell'Architettura* (1570) van Andrea Palladio (1508-1580).¹⁰ Palladio bouwde, zoals bekend, voort op de principes van Vitruvius. De overeenkomst van zijn Villa Rotonda (1571) in Vicenza met het Pantheon (27 v.Chr.) in Rome is overduidelijk.

In Breda bleef men natuurlijk niet achter. Na een reis door Italië met keizer Karel V liet Hendrik III, heer van Breda, getrouwd met de steenrijke Spaanse Mencia de Mendoza, zijn middeleeuwse kasteel verbouwen door Tommaso Vincidor da Bologna: “Het nieuw Kasteel of ’t binnenste Hof, ’t gene het Donjon genaamt wordt, en met eene byzondere gracht omwatert is, heeft Hendrik, Graaf van Nassau, Heer van Breda, begonnen te timmeren in ’t jaar 1536, onder ’t bestier van den beruchten Italiaanschen Bouwmeester Bologne, die een groot gedeelte van ’t zelve, namentlyk alle de gebouwen en Vertrekken aan de rechter zyde van den ingang, met de groote Zaal, nog voor ’t overlyden van dien Graaf, voorgevallen den zevenden van Wynmaandt 1538, heeft voltooit.”, zo schrijft Breda’s stadshistoricus Thomas Ernst van Goor in 1744.¹¹ Één van de medaillons van de gravure uit omstreeks 1600 van Bartholomeus Dolendo in het Breda’s Museum¹², met als onderwerp de inname van Breda in 1590, geeft een goed beeld van de pracht en praal van dit zestiende-eeuwse Bredase stadspaleis, dat een fraai voorbeeld is van de renaissancistische bouwstijl.

Dat Hendrik III van Breda de verbouwing van zijn kasteel in 1536 toevertrouwde aan Vincidor da Bologna (1493-1556?¹³) is niet zo vreemd : deze was tot 1520 medewerker van Rafaël geweest, zowel bij diens werkzaamheden in het Vaticaanpaleis als bij het inventariseren van de monumenten van het oude Rome : daardoor beheerste hij de vormtaal van de klassieke architectuur als geen ander; hij was hofschilder van keizer Karel V; vanaf 1530-1534 had hij in opdracht van Hendrik III al gewerkt aan gewelfschilderingen van de Prinsenkapel in de Grote Kerk van Breda. Na de voltooiing van zijn opdracht daar was hij al betrokken bij de bouw in renaissancestijl van de Egmondgalerij en de voorpoort. Hij had daar zelfs de ontwerpschetsen voor gemaakt.¹⁴ « Hieruit komt het beeld naar voren van een kunstenaar die op dat moment in de Nederlanden misschien wel de meest aangewezen persoon was om de wens van Hendrik III letterlijk te vertalen in de vormen van een Italiaans-klassiek paleis. »¹⁵

Bij het ontwerpen van de Dorische, Ionische en Korinthische zuilen hebben de theorieën van Vitruvius, een belangrijke rol gespeeld. Vitruvius’ lessen over de indeling van een

⁸ F. Prina en E. Demartini, *Petite encyclopédie de l'architecture*, 2005, blz. 168

⁹ Idem, blz. 172

¹⁰ Idem, blz. 256

¹¹ Thomas Ernst van Goor, *Beschryving der Stadt en Lande van Breda*, 1744, blz. 61

¹² Zie mijn artikel in *Amphora*, aug. 2010: *Hugo de Groot en de inname van Breda met het Turfschip*, 1590

¹³ Van Wezel, blz. 153: 1556?

¹⁴ Van Wezel, blz. 25. Zie ook: G.W.C. van Wezel, *De Onze-Lieve-Vrouwekerk en de grafkapel voor Oranje-Nassau te Breda*, 2003, blz. 301

¹⁵ Van Wezel, blz. 12

gebouw zijn blijkbaar ook in Breda gevolgd: “De overeenkomst tussen de plattegrond van het paleis met een verhoudingsschema van 3:5 en die van het klassiek Romeins huis zoals Cesare Cesariano die geeft in zijn Vitruviusvertaling uit 1521, is niet toevallig. Vincidor of nog eerder Hendrik III zal op de hoogte zijn geweest van Cesariano’s interpretatie van het atrium, zoals dat door Vitruvius wordt beschreven, als een binnenhof.”¹⁶ Ook bij de vormgeving van de pilasterkapitelen is rekening gehouden met wat Vitruvius geleerd had: “Voor de Dorische orde is het klassieke verhoudingsschema van Vitruvius gevolgd.”¹⁷ Ook in de Ionische toegangsomlijsting van het bordestrappenhuis en van de “toegangen van de galerijen” is “het voorschrift van Vitruvius” gevolgd.¹⁸ De medaillons (nu kopieën uit 1928/29) van Griekse en Romeinse beroemdheden aan de muren van het binnenplein geven het paleis eveneens een antiek aanzien.

Het Bredase paleis past in de Europese Italiaans-klassieke belangstelling van die tijd. Het boek van Van Wezel wijst op parallellen met talrijke andere luthoven in deze periode. Zo is Hendrik III zeker beïnvloed door wat hij op zijn reizen met Karel V heeft gezien, zoals het renaissancepaleis van Karel V in Granada en het kasteel van zijn schoonvader Don Rodrigo de Mendoza in La Calahorra. Dit laatste kasteel heeft zeker een rol gespeeld bij zijn plannen voor de Bredase realisatie. “Helaas heeft (...) het gebouw nog maar bijzonder weinig te maken met het paleis dat er ooit heeft gestaan.”, zegt G. van Wezel in zijn al een paar keer geciteerde standaardwerk (blz. 12). Hendrik was zo enthousiast over het kasteel van Mendoza dat zijn broer Ludwig in 1537 in Landshut in het Duitse Beieren de eerste steen liet leggen van een vergelijkbaar paleis.¹⁹

Tot besluit: zaten wij in Breda stil toen ze in Milaan de neoclassicistische Scala (1778) bouwden? Nee, in die tijd bouwden wij in dezelfde stijl in de Boschstraat, schuin tegenover De Beyerd (1246/1643), De Olyton (1791), een fraai gebouw. Uit het bovenstaande blijkt dat ook tijdens de renaissance Breda bouwkundig niet aan de kant bleef staan: Vitruvius leeft er voort in het Kasteel van Hendrik III van Nassau.

Wim Spapens

In tijdschrift *Amphora*, juni 2012

In *Engelbrecht van Nassau*, najaar 2012

**Najaar 2011, *Brieven van Paulus*:
Napoleon, de Grote Kerk en de nachtmis**

Na de boeiende lezing van professor Bijsterveld op 20 oktober vroeg een van de aanwezigen waarom katholiek Breda in de Franse Tijd (1795-1813) zijn grote kerk niet heeft teruggekregen terwijl Napoleon in 's-Hertogenbosch de Sint-Jan wel aan de katholieken had teruggegeven. In mijn boek *Bredase kerken door de eeuwen heen* (juni 2008) heb ik die vraag beantwoord en kort samengevat zat de zaak als volgt in elkaar. De hervormden in Breda beriepen zich op de onherroepelijke staatsregeling van 1801 die bepaalde dat een geloofsgemeenschap die kerken mocht behouden die zij aan het

¹⁶ Van Wezel, blz. 29 en gedetailleerder: blz. 176

¹⁷ Van Wezel, blz. 214

¹⁸ Van Wezel, blz. 326/327

¹⁹ Zie G. van Wezel, blz. 103

begin van de eeuw gebruikte voor haar diensten. Toen de Franse keizer 6 mei 1810 Breda bezocht, kwamen de notabelen van de stad bij hem hun opwachting maken in Huize Justinus, Departementaal Gerechtsgebouw aan het Kasteelplein. De dominees hadden zich keurig in hun ambtskleding gehuld maar de pastoors hadden zich er niet speciaal voor gekleed. Voor iemand die door de paus was geexcommuniceerd omdat hij de Kerkelijke Staat had bezet (1808) en zijn eerste vrouw, Josephine de Beauharnais, had verstoten om tegen alle kerkelijke regels in met Marie-Louise van Oostenrijk te trouwen, hoefde je geen eerbied te hebben. Napoleon schoot uit zijn slof, schold de pastoors uit voor imbecielen: “Ghij hebt den moed in uw burgerpakje voor mij te verschijnen.” Is de Grote Kerk van Breda daarom aan de neus van de katholieken voorbij gegaan? Kleine oorzaken kunnen inderdaad grote gevolgen hebben! Het is een leuk en vaak verteld verhaal maar in werkelijkheid lag het anders. Op 15 mei 1810 vaardigde Napoleon namelijk al een decreet uit waarin bepaald werd dat de Grote Kerk weer ter beschikking van katholiek Breda moest komen. Waarom dat uiteindelijk niet is gebeurd, is een ander verhaal. Jaren van touwtrekken door de hervormden begonnen, de katholieken kwamen zelf met alternatieven, hadden van begin af aan (1809: 7751 katholieken, 1589 hervormden) moeten voorstellen de Markendaalse Kerk (niet te verwarren met de latere Barbarakerk uit 1869) aan de hervormden te geven. Dat is niet gebeurd en ondertussen verslechterde de politieke situatie voor Napoleon. De tocht naar Rusland (1812) werd een ramp, in oktober 1813 verloor hij de volkerenslag bij Leipzig, waarna hij werd verbannen naar Elba. In Nederland werden ondertussen voorbereidingen getroffen om het koningschap aan de Nassaus (Willem I) te geven. Maar Napoleon ontsnapte 1 maart 1815 van Elba en als , ja als hij 18 juni 1815 niet bij Waterloo was verslagen en zijn gezag over Europa had kunnen herstellen, ja, dan zou hij misschien zijn decreet ten uitvoer hebben gebracht en zou de Grote Kerk weer een katholieke kerk zijn geworden waar vanzelfsprekend ook dit jaar met Kerstmis een nachtmis zou worden gelezen. Het liep dus allemaal anders dan gekund zou hebben en koning Willem I hakte in 1821 de knoop door: de hervormden mochten hun kerk houden en de katholieken kregen als compensatie geld voor het bouwen van een nieuwe kerk, de huidige kathedraal (1837) in de Sint Janstraat. Daar wordt dit jaar dus met Kerstmis de nachtmis gehouden en niet in de Grote Kerk.

Bredase Bode, 20/2/2011:

Arme Vincent? (naar aanleiding van het artikel van Rinie Maas van 6/2/2011)

In tegenstelling tot wat Ome Janus dacht, was Vincent van Gogh toch niet zo arm als algemeen wordt verondersteld. Het onderstaande is ontleend aan de lezing over Van Gogh die ik vorig jaar voor mijn Probusclub heb gehouden: Van Goghs ‘dubbele bodems’.

In die lezing ging het over de boeken op de schilderijen van Vincent en het enige schilderij dat van hem verkocht is: *De rode wijngaard*. Zijn broer Theo had het voor 400 francs verkocht aan de rijke Anna Boch en Vincent vond dat zijn broer er te veel voor had gevraagd. Anna en Eugène Boch, van de aardewerkfabriek Villeroy en Boch, waren schildervrienden van hem.

Uit de brieven van Van Gogh vanaf 1872 tot aan zijn dood in 1890 blijkt dat hij minstens 200 boeken in vier talen (Nederlands, Frans, Duits, Engels) gelezen heeft. Als kind van zijn tijd las hij wat er in die tijd werd gepubliceerd. Daar er nog geen goedkope pocketuitgaven waren, moet hij een behoorlijk bedrag aan boeken hebben uitgegeven.

Het feit dat hij in 1888 Gauguin, als lokkertje om naar Arles te komen, kon schrijven dat er dankzij de toelage van zijn broer voldoende geld was om van te leven, te schilderen en één keer in de twee weken naar een bordeel te gaan, laat enige ruimte voor zo'n hobby. (tussen haakjes: hij kreeg van Theo in ruil voor zijn doeken 150 gulden per maand; de door hem geportretteerde postbode Roulin verdiende 135 gulden per maand en moest daar een gezin van vijf personen van onderhouden.)

In Arles, in het zonnige zuiden, had hij enkele maanden na zijn aankomst het 'Gele Huis' met daarin de bekende slaapkamer gehuurd: "een heel huis met vier kamers (180 francs per jaar) (...) En zo zal ik beginnen een eigen tehuis te hebben."

-In mei 1890 besluit Vincent zelf zich te laten opnemen in de psychiatrische inrichting in Saint-Rémy-de-Provence, waar hij een jaar zal blijven en zijn scheppingsdrang alle gelegenheid krijgt zich te uiten, wat blijkt uit het grote aantal schilderijen uit deze periode, zoals *Sterrennacht* en *Stilleven met irissen*. Een aquarel van zijn werkkamer in het gesticht geef een goed beeld van zijn mogelijkheden. Door zestig in plaats van vijfenveertig francs per maand te betalen had Vincent zich voor onbepaalde tijd van onderdak verzekerd.

Conclusie? Vincent had het nog niet zo slecht als men vaak denkt.